

RECENZE – РЕЦЕНЗИИ – REVIEWS – BESPRECHUNGEN

Patrick Sériot: *Struktura a celek*. Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě. Přeložily Alena Krausová a Kateřina Plotzová. Praha, Academia 2003. ISBN: 80-200-0983-3.

Struktura a celek (několik poznámek). Nakladatelství Academia předloni potěšilo zájemce o jazykovědu vydáním českého překladu knihy *Structure et totalité* od Patricka Sériota, profesora slavistiky na universitě v Lausanne (Sériot 2002). O čem kniha je, napovídá její podtitul: „Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě“. Jak kniha sama, tak i její český překlad by si zasloužily podrobný rozbor. Ten však prozatím necháme na jindy nebo jiným (převážně referenční recenzi napsal Ioni Tomáš Glanc; viz Glanc 2003; recenze francouzského originálu jsou nám známy tři: kratší Bergounioux 2000, delší Normand 2001, obě však vzhledem k významu tématu málo dostačující; krátkou zprávu napsal Jan Šabršula; viz Šabršula 2003). Na tomto místě chceme učinit jen několik poznámek o tom, co v knize není, ale – jak myslíme – být by mohlo.

I. Sériot končí svou veskrze zajímavou knihu srovnáním mezi Romanem Jakobsonem a Nikolajem S. Trubeckým na jedné straně a Ferdinandem de Saussurem na straně druhé. Jakobson a Trubecký ztělesňují podle Sériota *ontologický strukturalismus*: struktura je pro ně obsažena ve věcech samých a je třeba ji pouze odhalit; pojmají tak strukturu jako ontologický celek, jako reálný objekt. Naopak pro Saussura představuje pojem systému *úhel pohledu*, z něhož pozoruje svět; struktura je systém vztahů, předmět poznání, je vytvářena úhlem pohledu (srov. Sériot 2002, 282–286; viz také Sériot 1994; 1999a). Nechceme dlouze uvažovat, zda takový názor na Saussura je správný (pouze upozorníme, že podobně jako Sériot soudil o Saussurovi například Zilberberg 1986, 89–90; nejnověji viz Vilkou-Poustovaia 2003), čtenáře textů Louise Hjelmsleva však hned napadne, že to bezpochyby platí právě o Hjelmslevovi. Zde můžeme uvést instruktivně citát:

„Nous croyons pouvoir soutenir (...) que le trait le plus caractéristique de la linguistique structurale est la conception du langage (et, plus particulièrement, de la langue) comme un réseau de dépendances ou de rapports (dits aussi relations ou fonctions). (...) La linguistique structurale, ainsi conçue, constitue un point de vue nouveau et étudie de ce point de vue le même domaine que la linguistique non-structurale. Mais le point de vue spécifique permet de dégager un objet spécifique, qui est, et qui ne peut être, que le réseau de fonctions ou la structure.“ (Hjelmslev 1945–49, 63)

Hjelmslev často a důrazně upozorňuje, že jeho glosematika se vyjadřuje k metodě jako cestě k objektu, nikoli však k objektu jako věci o sobě, ani k jeho podstatě (srov. např. Hjelmslev 1959, 22; 1973, 103–105). Tuto metodu lze zjevně srovnat se Sériotovým úhlem pohledu vytvářejícím strukturu. Právem tak Giorgio Graffi (1971, 466; 1974, 17) v Hjelmslevově případě mluví o *metodologickém strukturalismu*. Ve vztahu k Sériotově charakteristice Jakobsona a Trubeckého je Hjelmslevův strukturalismus snad také možno označit jako *gnoseologický*. Když budeme mít chuť filosofovat, lze rozdíl mezi ontologickým a gnoseologickým pohledem formulovat asi následovně. Jestliže se s ontologií ptáme po tom, co je, není důležité ptát se po tom, co vidíme, neboť to, co je, to také vidíme. Ptát se s gnoseologií po metodě znamená ptát se po tom, co vidíme, a ptát se po tom, co vidíme, znamená také ptát se po tom, co je, neboť něco je pro nás jen tehdy, když to vidí-

me; první otázkou je tedy otázka, jak něco vidíme, nikoli jak něco je – tato druhá otázka přichází s první otázkou. Že něco je pro nás tehdy, když to vidíme, se nás ostatně snaží přesvědčit i kvantová fyzika (nebo alespoň její *kodaňská* varianta), která se neptá po tom, jak svět je, nýbrž po tom, jak svět pozorujeme a jak se nám pak jeví; nesnaží se vysvětlovat podstaty, nýbrž rozmotat a objasnit co nejvíc vztahů. Niels Bohr a Louis Hjelmslev se shodují v tom, že nemá smysl mluvit o skutečnostech, které nejsou skutečnostmi pro nás, a také pro Bohra má objekt metodologický a ne ontologický, fenomenologický nebo jiný charakter (podrobně ke srovnání Hjelmsleva a Bohra viz Rasmussen 1993). Pokud jde o Hjelmsleva, výmluvné jsou následující dva citáty:

„I shall not enter upon the metaphysical question what reality is. But I think we may safely state that it would be perfectly meaningless to speak of realities so long as they are not realities to us.“ (Hjelmslev 1973, 128)

„(...) nous considérons la ‘chose en soi’, indépendante de toute observation possible, comme un concept dénué de sens. Il n’y a que des objets observés, ou observables.“ (Hjelmslev 1945–49, 63)

A na jiném místě se nabízí následující definice existence:

„(...) «exister», c’est-à-dire être scientifiquement reconnaissable“ (Hjelmslev 1959, 214).

Nepřekvapí pak ani, že objekt se definuje odkazem na Pascala: „ce que nous nous proposons d’atteindre ou de réaliser en agissant“ (Hjelmslev 1959, 37, pozn. 1).

Je ovšem známo, že kromě atributu ‘ontologický’ pro stanovisko Jakobsonovo a Trubeckého a ‘gnoseologický’ pro stanovisko Hjelmslevovo je možné pro postoj prvních dvou užít i atributu ‘fenomenologický’ (srov. i Leška 1991) a pro postoj Hjelmslevův pak atributu ‘empirický’. Užijeme-li i dále metafory bytí a vidění, pak můžeme ontologii definovat bytím, fenomenologii bytím jako viděním, empirii viděním jako bytím a gnoseologii viděním. A k tomu lze ještě rozlišovat na jedné straně mezi ontologií jako tím, co se ptá po tom, co je, a *metafyzikou* jako tím, co se ptá po tom, jaká je povaha toho, co je, a na druhé straně pak mezi gnoseologií jako tím, co se ptá po tom, co vidíme nebo můžeme vidět, a *epistemologií* jako tím, co se ptá po tom, jak vidíme nebo můžeme vidět. (Užijeme-li značek pro Hjelmslevovo „volné dělení“, lze vztahy mezi zmíněnými pojmy znázornit následovně: α ontologie, A gnoseologie, β fenomenologie, B empirie, γ metafyzika, Γ epistemologie). Metafyzika a epistemologie spočívají spíše na koherenčním principu pravdy, ontologie, fenomenologie a gnoseologie spíše na korespondenčním principu pravdy. Nakonec ještě dodejme, že Michael Rasmussen (1987, 54–56) jako ontologickou charakterizoval jazykovou teorii Vigga Brøndala, mající blíže k pražskému strukturalismu, zatímco jazykovou teorii Hjelmslevovu nazval epistemologickou.

II. Pokud jde o stanovisko Jakobsonovo a Trubeckého, jak je líčí Sériot, můžeme odkázat i na charakteristiku pražského strukturalního jazykozpytu, o níž jsme se pokusili na jiném místě (Vykypěl 2002, 30–31). Z hjelmslevovské perspektivy můžeme pražský přístup obecně charakterizovat jako popis formy v substanci a jazyka (formy) v účelu. Konkrétně pak například fonologii můžeme do prostoru ohraničeného Hjelmslevovou teorií zadat jako popis výrazové formy ve zvukové substanci, morfologii a pražskou typologii lze považovat za popis znakového aspektu jazykového úzu a popis tektogramatické roviny v rámci Sgallova funkčnégnerativního popisu je možné srovnat s popisem obsahového plánu v substanci.

Jako výmluvný příklad ontologického postoje lze uvést pojetí atributu ‘immanentní’, které najdeme u Jakobsona:

„This so-to-speak INNER, immanent approach, which locates the distinctive features and their bundles within the speech sounds (...).“ (Jakobson 1971, 468).

To se zjevně podstatně odlišuje od toho, co měli na mysli Hjelmslev a jiní glosematici, tedy od imanence jako nezávislosti (srov. zde téměř programový text K. Togebyho 1951, v němž se imanentní pohled uvádí i do širších kulturněhistorických souvislostí; srov. i Worthington 1970–71).

U „ruského křídla“ pražské školy lze pravděpodobně konstatovat dokonce tendenci k zesílení „ontologického“ pojetí při zkoumání formy v substanci, tzn. viděno glosematicky zesílení substantního pohledu a směřování od formy k substanci – k tomu srov. dva příspěvky Lubomíra Ďuroviče (1978; 1997). Do tohoto kontextu pak ovšem dobře zapadá také vznik poválečné Jakobsonovy teorie distinktivních fonologických rysů, v níž se počítá s pevným počtem distinktivních rysů, které se v jednotlivých jazycích jen různě realizují, čímž se rysy vlastně vykazují do přírody jako přirodina. To ovšem nachází své kořeny již dříve – v ontologizaci systémových rysů, když se počítá s existencí extrasystémové percepce intrasystémově definovaných jevů, což se děje například při srovnávání jazyků (srov. Sériot 2002, 106)

Kromě toho ještě poznamenejme, že funkční lingvistika Viléma Mathesiusa představuje příklad *par excellence* zkoumání formy v účelu. Mathesius umísťuje dokonce své východisko do účelu užívání jazyka a odtud pak jazyk popisuje: vychází ze dvou aktů vytvářejících promluvu, pojmenovacího a usouvztažňovacího, a sleduje, jak jsou tyto dva akty jazykem uskutečňovány. Tomuto základnímu postoji je u Mathesiusa podřízen například i popis výrazového plánu (fonologické roviny): zdůrazňuje se, že Mathesiusova fonologie je více syntagmaticky orientovaná a imanentní než fonologie Jakobsonova a Trubeckého (viz např. Leška 1995), ovšem Mathesiusovi šlo v jeho pojetí fonologické analýzy především o popis rolí (funkcí) fonémů při vytváření znaků.

Další oblast, v níž vystupuje výše zmíněný rozdíl mezi Prahou a Hjelmslevem, je saussurovský protiklad synchronie a diachronie. Jak je obecně známo, pokouší se jak pražská škola, tak Hjelmslev tento protiklad překonat, avšak činí tak z rozdílných důvodů. Hjelmslev rozdíl mezi synchronií a diachronií odmítá proto, že je v něm zahrnut pojem času (resp. časoprostoru) a ten je pro jazykovou stavbu, hjelmslevovské pojetí jazyka, irelevantní; na místo synchronie a diachronie Hjelmslev zavádí bezčasovou metachronii. To tedy představuje metodologický důvod. Naopak pražští lingvisté se Saussurovu přísnému rozlišování mezi synchronií a diachronií snaží vyhnout proto, protože synchronie jednoduše neexistuje (srov. Sériot 2002, 285 a také Trnka 1982, 32–33; Čermák 1996, 65–66). To představuje důvod ontologický.

S ontologicky strukturalistickou pozicí souvisí i další okolnost. Nachází-li se struktura ve věcech samých, pak se stírá nebo oslabuje rozdíl mezi *langue* a *parole*, resp. tento rozdíl není teoreticky nutný. Považovat rozlišování mezi *langue* a *parole* za nadbytečný byl ochoten – především ve svých pozdějších textech – Bohumil Trnka (1982, 77, 92, 304, 322; 1990, 29, 70, 90, 192). Pokud jde o Jakobsona a Trubeckého, srov. Sériot (2002, 261), Jakobson (1971–88, I, 284–286, II, 718–719, VII, 211–212). Ostatní členové pražské školy spíše počítali, byť i implicitně, se zachováním tohoto rozdílu (srov. Čermák 1996, 67–69; Vachek 1999, 27).

Konečně rovněž Jakobsonovy (1971–88, II, 272–273, 348–349, 717–718, VII, 211–212, VIII, 181nn., 386–390) pochybnosti o arbitrárnosti jazykového znaku, tezi, která byla tak důležitá jak pro Saussura, tak pro Hjelmsleva, souvisí s ontologickým pohledem: co (ontologicky) existuje, to je i přirozené (a ne arbitrární) (srov. i Sériot 2002, 279). (Podrobně ke vztahu Jakobsona k Saussurovi viz Jakobson 1971–88, VIII, 393–435.)

Je třeba ovšem říci, že ne všichni jazykovědci, kteří mohou být počítáni ke (klasické) pražské škole, ve stejné míře souhlasí ve všech zmíněných bodech. Pojetí formy a substance je stejné u všech. Pojetí synchronie a diachronie je stejné u většiny, výjimku představuje, jak se zdá, Josef M. Kořánek (1942) – srov. k tomu i Vachek (1999, 29). Pokud jde o protiklad mezi *langue* a *parole*, můžeme zde snad mluvit o rozdílu mezi „ruským“ a „českým“ křídlem pražské školy, o kterém mluví Vachek (1999, 28–29), přičemž k prvnímu řadí např. právě i B. Trnku. S posledně zmíně-

ným bodem, s otázkou arbitrárnosti jazykového znaku, se zdá Jakobson stát samotný, ostatní členové pražské školy se k této otázce spíše nevyjadřují – vlastně to ani ke své práci nepotřebují (případně se poukazuje na relativnost arbitrárnosti v rámci jazykového systému; srov. Trnka 1982, 89–90, 99; 1990, 87, 193).

Pokud jde ještě o otázku substance, je třeba připomenout, že za vlastní jazykovou substanci není v plánu výrazu považována substance jakákoli, nýbrž substance hlásková. Takový názor je v rámci pražské školy zastáván většinou, ať už explicitně (zejména Jakobsonem, ale i např. Kořínekem; srov. Jakobson 1971, 293, 296, 474f., 653f.; Kořínek 1948, 11) nebo implicitně (např. Sgallův FGP). Sydney M. Lamb (1965–66) ukázal, že vyloučení psaného jazyka resp. šíře manifestací výrazového plánu jiných než hláskových souvisí se zavedením existenčních postulátů a ontologických úvah do jazykové teorie. Přijmeme-li takový výklad, pak celoživotní snaha Josefa Vachka zrovnoprávnit zkoumání psaného jazyka v lingvistice (k bibliografickým údajům viz Hladký 1997) zapadá do rozlišení mezi „více ontologizující“ „ruským“ křídlem (zde Jakobson) a „méně ontologizující“ „českým“ křídlem (zde Vachek) pražské školy. Ovšem i v druhé, alternativní koncepci není psaný jazyk zcela roven mluvenému, nýbrž je pouze autonomní a například kategorie obsahového plánu (morfologie a syntax) se sestavují na základě jazyka mluveného (francouzština je považována za izolační jazyk, byť psaná francouzština je flexivní).

Z toho co bylo řečeno, je vidět, že je třeba litovat, že se Sériot ve své monografii věnuje téměř výlučně Jakobsonovi a Trubeckému a nezabývá se také postoji ostatních, zejména pak českých příslušníků pražské školy (v knize se jen mihnou Skalička, Mathesius a Havránek). Jistě by bylo zajímavé srovnat pohledy vycházející z českého intelektuálního milieu s pohledy vycházejícími z prostředí ruského, a to samozřejmě nejen pro jejich srovnání samo, nýbrž také a především pro jejich osvětlení (podobně lituje T. Glanc, že se Sériot nezabývá recepcí euroasijských tezí u ostatních členů PLKu; viz Glanc 2003, 110).

Z takového srovnání by pak snad mj. vyplynula také míra „ontologičnosti“ postojů jednotlivých pražských strukturalistů. A právě v této souvislosti nemůžeme nezmínit domněnku Miroslava Červenky týkající se vztahu mezi (pražským) strukturalismem a konformními postoji některých pražských strukturalistů během komunistického režimu v Československu. Červenka (1996, 395–396) hovoří o snadné onologizovatelnosti strukturálních pracovních hypotéz a jejich následné přeměně v sociální utopie, jsou-li vztaženy na společnost; obojí pak podle Červenky spočívá na předreflexivní potřebě vnést do skutečnosti řád.

III. Každopádně můžeme pražský postoj – nemáme-li nic proti prastarým scholastickým pojmům – označit jako *realistický* (nebo jako umírněnou variantu realismu, jestliže se struktura pojímá jako *nomen in rebus*). Pomyslíme-li na ony dva komplementární směry, které Vachek (1999, 28–29) v rámci pražské školy nachází, jeden orientovaný spíše „strukturálně“, druhý spíše „funkčně“, pak by bylo možné první („ruský“) považovat za deterministický realismus, který představuje spíše ontologizaci objektu, zatímco druhý („český“) by bylo možné mít za realismus dispozicionistický, představující spíše procesualizaci objektu. František Daneš (2001, 15–18) nazývá směr, který mu ztělesňuje Jakobson, filosoficko-teleologickým, a směr ztělesňovaný Mathesiušem sociologicko-pragmatickým. Naopak Hjelmslev zaujímá spíše *nominalistické* stanovisko (srov. k tomu obsáhle Rasmussen 1992, 179–194; hjelmslevovským „volným dělením“ lze rozdíly mezi výše, v § 1, zmíněnými filosofickými disciplínami vzhledem k jejich realismu znázornit asi takto: α metafyzika, A epistemologie, β ontologie, B gnoseologie, γ fenomenologie, Γ empirie). Zde můžeme zmínit i slova Francise J. Whitfielda (1975, XXVIII):

„Just as a scientifically useful definition of the term ‘fish’ may not permit its application in every instance where the word ‘fish’ is applied in everyday English, so it cannot be expected that

the term 'noun', for example, as here defined, will be applicable to all those entities that may, at some time or another, by somebody or other, have been called 'nouns'. The glossematic definitions of traditional terms must not be taken as parts of an "answer book". In an extreme case, it might turn out that – even for "languages of familiar structure" – a given term as here defined would fail to cover *any* of its previous uses in traditional linguistics. This would, of course, show that the label had been chosen inappropriately, but that is all."

Připomeneme-li například známou polemiku Trubeckého proti Hjelmslevově definici vokálu (srov. knof Vykypěl 2003, 72), pak Whitfieldem řečené znamená, že vokál je to, co řekneme, že bude vokál, a ne to, co se říká, že je vokál, nebo to, na co se slovem *vokál* odkazuje, nebo to, co JE vokál.

Navážeme-li na výše (§ 1) zmíněnou Rasmussenovu charakteristiku rozdílu mezi Brøndalem a Hjelmslevem jako rozdílu mezi ontologií a epistemologií, můžeme citovat i Knuda Togebyho (1946, 41):

„Viggo Brøndal a recherché, comme les réalistes au moyen âge, les concepts éternels entrant nécessairement dans toute forme linguistique; Louis Hjelmslev considère, à l'instar des nominalistes du moyen âge, les systèmes linguistiques comme des essais d'interprétation.“

To odpovídá i tomu, co napsal sám Hjelmslev:

„A notre avis certains courants de la linguistique moderne se réfugient à tort dans un réalisme mal fondé au point de vue de la théorie de la connaissance; il y aurait avantage à redevenir nominalistes. La preuve est que le réalisme complique au lieu de simplifier, et sans élargir si peu que ce soit le domaine de notre connaissance. Le linguiste, qui a pour tâche d'étudier le rapport entre le nom et la chose, devrait être le premier à éviter de les confondre.“ (Hjelmslev 1959, 80).

(Srov. i Hjelmslev 1972, 116.)

Zdá se však, že tento realisticko-nominalistický protiklad není absolutní, a také Hjelmslev oklikou dospívá do blízkosti realismu. Tak je tomu především ve třech bodech: 1° když pracuje s pojmy jako 'panchronní', příp. 'univerzální'; 2° když formuluje axiomy na základě zkušenostních dat; 3° když je řeč o registraci elementů (srov. Vykypěl 2003, 79–80). Obecně lze toto setkání s realismem konstatovat na těch místech, kde se strukturalistické stanovisko legitimizuje tvrzením, že je adekvátní, a tedy empirické v obvyklém slova smyslu, protože odpovídá „inherentním“ vlastnostem jazyka:

„Le *structure* est le trait constitutif d'une langue, comme, d'une façon générale, d'un système. (...) Pour reconnaître une structure selon son principe inhérent et constitutif, il faut se placer de prime abord sur le terrain des dépendances et les prendre pour norme de toutes les classifications. C'est cette attitude simplement que nous voudrions qualifier ici d'*empirique*. Toute autre attitude méconnaîtrait le principe inhérent et constitutif de la structure même et sera désignée, par suite de cette circonstance, comme *apriorique*.“ (Hjelmslev 1959, 113)

Podobně srov.:

„Jazyková teorie, jež takto prostřednictvím výlučně formálního systému předpokladů usiluje o postžení specifické struktury jazyka (...)“ (Hjelmslev 1972, 12)

„Teorie dosáhne své nejprostší formy, nebude-li stavět na jiných předpokladech, než na těch, které její objekt nezbytně vyžaduje.“ (Hjelmslev 1972, 14)

Body 2° a 3° mohou sloužit také za východisko pro spojení mezi Kodaně a Prahou (ale ovšem

nechceme být přespříliš dialektičtí a jedno očima druhého či naopak zcela přeinterpretovat nebo odinterpretovat, což by bylo nemožné; jde o to naznačit možnosti rovnání). Jinde (Vykypěl 2003, 77–80) jsme se pokusili ukázat, že vztah mezi fenomenologickým (pražským) a funkcionálním či relačním (kodaňským) postupem je různý podle toho, zda máme co činit s definicí prvků a vztahů (s kalkulem), anebo s registrací prvků a vztahů mezi nimi (s poznáním). V prvním případě je formální postup (resp. analýza nebo dedukce) předpokládána postupem fenomenologickým (resp. syntézou nebo indukcí), zatímco v druhém případě je tomu spíše naopak. K tomuto „teoretickému“ nárysu možnosti spojení můžeme připojit i „praktické“, takřkajíc „vědeckohistoriografické“ pozorování: na pražské straně je to vůbec zájem o zkoumání formy (v saussurovsko-hjelslevovském smyslu), na straně Hjelslevové pak výše zmíněné tendence k „realismu“, resp. její připuštění. Pro ty, kdo mají rádi jasná hesla, lze ještě uvést pojem, v němž je řečené zahrnuto: v jednom svém pozdním rukopise charakterizuje Hjelslev dílo Bertranda Russella, jak známo jednoho z inspirátorů svého díla, jako poznání nutnosti postavit *metafyziku na čistě logických základech* (srov. Rasmussen 1992, 461). To lze ovšem – jak se zdá – vztáhnout na celou glosematiku: logika představuje základ jazykové teorie a metafyzika pramen jejich axiomů; metafyzická (transcendentní) pražská praxe se spojuje s logickou (imanentní) kodaňskou teorií. (Srov. zde i Rasmussenovu 1992, 449–456 „syntetickou syntax“ indefinibilní.)

Tak nemusí nominalistické stanovisko nutně směřovat do prázdna, *k flatui vocis*, vedouc nevyhnutně k indefinibilnímu a stávající se tak přes své odmítání realismu ještě více realistickým (k nominalismu v jazykovědě jsou stále hodny zamyslení myšlenky Karla Bühlera 1934, 27–28, 36, 223–225; nověji viz kritiku Erika Hansena 1982, 68–70). A na druhé straně ovšem také nelze beze všeho říci, že fenomenologické stanovisko pražské školy, jež intencí hledá *nomina in rebus*, tj. formu v substantii, by bylo příměřejší a uchopitelnější, neboť se může stát *nekontrolovatelným*, a tedy subjektivním (pro stručnou, ale výstižnou kritiku fenomenologie v tomto ohledu viz Scruton 1999, 283–290). V této souvislosti lze zmínit i svědectví samotného Romana Jakobsona (1993, 31–32):

„Je nutno přiznat, že metodologické debaty s kodaňskými vědci mě naučily přísnější sebekontrolu: bylo nutné vyvarovat se toho, aby na místo důsledně relativistických určení prvků systémů, jak je vyžaduje vědecká přesnost, byla podsouvána určení materiální a absolutistická.“

(Srov. k tomu i Rasmussen 1987, 46.)

Zdá se tedy, že obě stanoviska jsou mnohem spíše *komplementární* (přičemž 'komplementární' zde ostatně může být chápáno i v glosematickém smyslu jako 'paradigmaticky dependentní'). Jazyková teorie spojuje formální imanenci a substanční transcendenci v novou, vyšší jednotu a blíží se tak cíli, který je jejím závazkem:

humanitas et universitas.

Literatura

- BERGOUNIOUX, G. 2000. Recenze Sériota 1999b. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 95/2, 38–41.
- BÜHLER, K. 1934. *Sprachtheorie (Die Darstellungsfunktion der Sprache)*. Jena.
- ČERMÁK, F. 1996. Ferdinand de Saussure and the Prague School of Linguistics. *Travaux du Cercle linguistique de Prague (n.s.)* 2, 59–72.
- ČERVENKA, M. 1996. Jana Mukařovského rozchod se strukturalismem. In: M. Červenka: *Obléhání zevnitř*. Praha, 386–397.

- DANEŠ, F. 2001. Analýza zdrojů pražského lingvistického funkcionalismu. In: J. Nosek (ed.): *Funkcionalismus ve vědě a filosofii*. Praha, 11–20.
- ĐUROVIČ, L. 1978. Wie bei Trubetzkoy die Sprachgebildelehre zur Sprechaktphonologie wurde. *Studia linguistica* 32, 36–43.
- ĐUROVIČ, L. 1997. The Ontology of the Phoneme in Early Prague Linguistic Circle. In: F. Gadet & P. Sériot (ed.): *Jakobson entre l'Est et l'Ouest (1915–1939)*. Lausanne, 69–76. (Cahiers de l'ILSL, n° 9.)
- GLANC, T. 2003. Recenze Sériota 2002. *Česká literatura* 51, 105–112.
- GRAFFI, G. 1971. Linguistica e epistemologia in Hjelmslev. *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Classe di lettere, storia e filosofia* 1, 455–479.
- GRAFFI, G. 1974. *Struttura, forma e sostanza in Hjelmslev*. Bologna. (Studi linguistici e semiologici. 3.)
- HANSEN, E. 1982. On the Purported Relationship between Historical Linguistics and Synchronic Linguistics. *Sprachwissenschaft* 7, 58–74.
- HJELMSLEV, L. 1945–49. Réponse à MM. Borgström et Frei. *Acta linguistica* 5, 62–63.
- HJELMSLEV, L. 1959. *Essais linguistiques*. Copenhague. (Travaux du Cercle linguistique de Copenhague. 12.)
- HJELMSLEV, L. 1972. *O základech teorie jazyka*. Přel. F. Čermák. Praha.
- HJELMSLEV, L. 1973. *Essais linguistiques II*. Copenhague. (Travaux du Cercle linguistique de Copenhague. 14.)
- HLADKÝ, J. 1997. Bibliography of Professor Josef Vachek's works. *Brno Studies in English* 23, 15–42. (Sborník prací filologické fakulty brněnské university S 3.)
- JAKOBSON, R. 1971–88. *Selected Writings*. I–VIII. The Hague etc. [I. díl. 2. vyd. 1971.]
- JAKOBSON, R. 1993. *Dialogy*. Přel. M. Pittermannová. Praha.
- KOŘÍNEK, J. M. 1942. O jazykovém vývoji. *Časopis pro moderní filologii* 28, 371–375.
- KOŘÍNEK, J. M. 1948. *Úvod do jazykospytu*. Ed. Š. Peciar. Bratislava. (Náučná knižnica Slovenskej akadémie vied a umení. 5.)
- LAMB, S. M. 1965–66. Epilegomena to a Theory of Language. *Romance Philology* 19, 531–573.
- LEŠKA, O. 1991. Phenomenological inspiration of Prague structuralism. In: B. Palek & P. Janota, P. (ed.): *Proceedings of LP'90*. Prague, 97–99. (Acta Universitatis Carolinae 1992. Philologica. 3–4.)
- LEŠKA, O. 1995. Vilém Mathesius (1882–1945). *Slovo a slovesnost* 56, 81–97.
- NORMAND, C. 2001. Recenze Sériota 1999b. *Cahiers Ferdinand de Saussure* 54, 491–502.
- RASMUSSEN, M. 1987. Hjelmslev et Brøndal. Rapport sur un différend. *Langages* 86, 41–58.
- RASMUSSEN, M. 1992. *Hjelmslevs sprogteori. Glossematikken i videnskabshistorisk, videnskabsteoretisk og erkendelsesteoretisk perspektiv*. Odense. (Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures. 25.)
- RASMUSSEN, M. 1993. Le problème de l'observation en linguistique. Une comparaison entre Louis Hjelmslev et Niels Bohr. In: M. Rasmussen (ed.): *Louis Hjelmslev et la sémiotique contemporaine*. Copenhague, 112–130. (Travaux du Cercle linguistique de Copenhague. 24.)
- SCRUTON, R. 1999. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Přel. J. Ogrocký. Brno.
- SÉRIOT, P. 1994. L'origine contradictoire de la notion de système : la genèse naturaliste du structuralisme pragois. In: M. Mahmoudian & P. Sériot (ed.): *L'école de Prague : l'apport épistémologique*. Lausanne, 19–58. (Cahiers de l'ILSL, n°5.)
- SÉRIOT, P. 1999a. The Impact of Czech and Russian Biology on the Linguistic Thought of the Prague Linguistic Circle. *Travaux du Cercle linguistique de Prague (n.s.)* 3, 15–24.
- SÉRIOT, P. 1999b. *Structure et totalité. Les origines intellectuelles du structuralisme en Europe centrale et orientale*. Paris.

- SÉRIOT, P. 2002. *Struktura a celek. Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Přel. A Krausová a K. Plotzová. Praha. [Originál: Sériot 1999b.]
- ŠABRŠULA, J. 2003. Recenze Sériota 1999b. *Linguistica Pragensia* 16, 46–50.
- TOGEBY, K. 1946. Le développement de la linguistique moderne, comparé à celui des belles-lettres. In: *Bulletin du Cercle linguistique de Copenhague 1941–1965 (Bulletins VIII–XXXI)*. Choix de communications et d'interventions au débat lors des séances tenues entre septembre 1941 et mai 1965. Copenhague 1970, 39–41.
- TOGEBY, K. 1951. Deux traits caractéristiques de la civilisation du XXe siècle. In: K. Togeby: *Immanence et Structure*. Copenhague 1968, 23–36. (Revue Romane, Numéro spécial. 2.)
- TRNKA, B. 1982. *Selected Papers in Structural Linguistics*. Ed. V. Fried. Berlin – New York – Amsterdam. (Janua linguarum. Series Maior. 88.)
- TRNKA, B. 1990. *Kapitoly z funkční jazykovědy*. Praha. (Acta Universitatis Carolinae 1988. Philologica. Monographia CIII.)
- VACHEK, J. 1999. *Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné*. Jinočany.
- VILKOU-POUSTOVAIA, I. 2003. Origines et évolution de la notion de valeur dans la phonologie saussurienne, pragoise et soviétique. *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 13, 41–86.
- VYKYPĚL, B. 2002. Skalička – Hjelmslev (Praha – Kodaň). *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university A* 50, 5–37.
- VYKYPĚL, B. 2003. Vokale und Konsonanten als Selbst- und Mitlaute (mit Beispielen aus dem Obersorbischen). *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university A* 51, 57–82.
- WHITFIELD, F.J. 1975. Editor's Introduction. In: L. Hjelmslev: *Résumé of a Theory of Language*. Ed. F.J. Whitfield. Copenhague, XIII–XXXI. (Travaux du Cercle linguistique de Copenhague. 16.)
- WORTHINGTON, M.G. 1970–71. Immanence as Principle. *Romance Philology* 24, 488–505.
- ZILBERBERG, C. 1986. Le „Mémoire“ de Saussure lu par L. Hjelmslev. *VS (Versus: Quaderni di studi semiotici)* 43, 59–90.

Bohumil Vykypěl

Ludmila Pacnerová (ed.): *Staročeský hlaholský Comestor*. Slovanský ústav Akademie věd České republiky (Euroslavica). Praha 2002, 118 s.

Historia scholastica (biblická dějprava), napsaná latinsky ve 12. století francouzským teologem Petrem z Troyes, se z hlediska kulturněhistorického zařazuje mezi velmi významné středověké literární památky. Petr z Troyes (Petrus Trecensis, asi 1100 – 1179) byl ve své době znám velkou sečtělostí, a získal proto jméno Comestor nebo Manducator („Žrout“, tj. ten, kdo „spolykal“ mnoho knih). Názvem Comestor se později podle přezdívky autora začalo běžně označovat i jeho nejznámější dílo – Historia scholastica. Po celý středověk až do reformace byl Comestor velmi oblíbenou knihou a stal se nezbytnou součástí také klášterních knihoven, v nichž sloužil především jako vzdělávací četba. Podával poučení o biblických dějinách na základě epických částí bible; vypravování o biblických událostech doplňoval pro větší srozumitelnost geografickými a teologickofilozofickými reáliemi. Komentáře k biblickým dějinám vycházely hlavně z Josefa Flavia, starořeckých filosofů, zejména z Aristotela, a také z církevních spisovatelů.

Již kolem roku 1250 byl Comestor částečně přeložen do němčiny, v roce 1487 pak do francouzštiny. Staročeský překlad byl pořízen patrně koncem 14. století. Z hlediska dějin českého jazyka a literatury není bez zajímavosti, že Comestor byl do češtiny poprvé přeložen patrně pro potřeby Emauzského kláštera.